

Tämä on rinnakkaistallenne.

Rinnakkaistallenteen sivuasettelut ja typografiset yksityiskohdat *saattavat poiketa* alkuperäisestä julkaisusta.

Julkaisun tekijä(t): Hoppu, Petri

Julkaisun nimi: Bomullssammet och gammalpigor : Manchester-dansens historia

Julkaisuvuosi: 2016

Versio: Julkaistu versio

Käytä viittauksessa alkuperäistä lähdettä:

Hoppu, P. (2016). Bomullssammet och gammalpigor: Manchester-dansens historia, struktur och benämningar. *Folkdansforskning i Norden*, (brev 39), 21-25.

.

Petri Hoppu

BOMULLSSAMMET OCH GAMMALPIGOR

Manchester-dansens historia, struktur och benämningar

I Centraleuropa finns det flera uppgifter om en dans som ofta kallas *Manchester* men som känns med flera andra namn. Samma dans har också varit populär i de nordiska länderna, fast jag aldrig träffat benämningen Manchester här. I alla fall är det fråga om en dansform med en vid-spridd geografisk utbredning och förvå-nansvärt oföränderlig koreografisk och musikalisk struktur.

En gammal böhmisk folkdans?

Enligt Per Sørensen (1999) kommer denna dans från Böhmen, och han konstaterar att den ursprungligen skulle ha kallats *Manšester* där, som en österrikisk dans-forskare Richard Wolfram (1951, 162) också hänvisar till. Sørensens källa för dessa uppgifter är Franz Böhmes kända verk *Geschichte des Tanzes in Deutschland* (1886), och detta är förmodligen också fal-let med Wolfram, för Böhmes bok ligger på hans litteraturlista. Han har dock inte någon direkt referens till den i texten.

Dansens namn Manchester eller Manšester är ganska underligt, och det väcker omedelbart frågan om vad Böhmen har att göra med den. Det är troligt att namnet inte direkt härstammar från den engelska staden Manchester utan från ett

speciellt tyg, manchester, som är en sorts räfflad bomullssammet. Orsaken till det att man kallade tyget manchester är att man tillverkade det i staden, men det är möjligt att tygets popularitet bland den fattigare befolkningen, som de flesta invånare ju hörde till i Manchester, också påverkade detta. (Smith 2013; Thomas n.a.)¹

Men hur skulle dansen Manchester ha uppkommit i Böhmen? Som sagt kallar Böhme (1886, 205-206) den en gammal dans från Böhmen, och han berättar vidare att man sjöng en "mycket smutsig" (*sehr schmutzigen*) tjeckisk text, då man dansade den i Wien 1829-1830. Enligt Lukas Richter (2004, 168-169) kändes ändå samma

¹ Att en dans fått sitt namn efter klädsel är inte någonting att undra på: den berömda kontradansen kotiljongens namn torde härstamma från det franska ordet *cotillon*, som betyder underkjol. Man måste dock påpeka att den allmänna uppfattningen att dess ursprung skulle ha varit i en sång från 1715 ("Ma Commere, quand je danse, Mon Cotillon va-t-il bie.") är troligen felaktig, eftersom det redan finns en uppgift om kotiljong från 1705 (Feuillet 1705; jfr Gay 2013, 168).

dans med parodiska tyska texter i Berlin på 1820-talet. Böhme tror att dansen skulle ha uppstått just på detta årtionde och att danslärare skulle ha tagit den i bruk på nytt år 1858. I detta sammanhang citerar Böhme Alfred Waldaus bok *Böhmische Nationaltänze* (1859): en intressant nationalromantisk antologi av så kallade böhmiska nationaldanser från mitten av 1800-talet.

I sin bok går Waldau igenom i detalj ett brett urval av danser från många olika vinklar, och i boken nämns det verkligen dansen Manšestr, som skrivs *Manšestr*, två gånger, men i en helt annan kontext än vad Böhme antyder. Först hittar man Manšestr på en lista över böhmiska folkdanser, som Waldau presenterar i början av sin bok. Andra gången möter man dansen i slutet av boken, där Waldau presenterar den som ett exempel på vackra dansmelodier (utöver menuetten), som han tror byungdomar skulle njuta av. Det är precis den sista uppgiften Böhme hänvisar till i sin bok, även om Waldau inte kommenterar dansens ålder på något sätt. Böhme har förmodligen av någon anledning tänkt att då Waldau kallar menuetten "gammal böhmisk", gäller detsamma också Manšestr, men denna analogi är klart fel.

Waldau beskriver inte Manšestr-dansen i mer detalj vid något tillfälle, men det är ganska säkert att dansen var välkänd i Böhmen vid den tid boken kom ut. Det bör noteras att Waldaus "folkdanser" eller "nationella danser" inte betyder att dessa danser skulle ha varit särskilt gamla. Vidare säger han dessutom att några danser inte alls är böhmiska, men till exempel *Kozačka*- (kosack-) dansen lär ha kommit till Böhmen vid Napoleonkrigens slutskede omkring 1813–1814 från Ukraina (Waldau, 1859, 67). Manšestr kan således ha haft helt främmande ursprung eller i all fall är det sannolikt att den hör till 1800-talets modedanser, som skapades av dansmästare i olika delar av Europa. Troligen har den alltså inte varit någon "gammal böhmisk" folkdans i mitten av seklet.

Dansens förekomst och struktur

Dansens varianter är allmänt kända i tyskspråkiga områden i Centraleuropa: enligt Richard Wolfram (1951, 161–162) har dessa dansats i Tyskland, Schweiz, Österrike och schwabiska Turkiet (*Schwäbische Türkei*), som trots sitt namn inte ligger i dagens Turkiet, men på ungerskt territorium. Dansen har ofta kallats Manchester, i synnerhet i Tyskland och Schweiz, men också flera andra namn har använts. Från Österrike nämner Wolfram namnen *Neukatholisch* och *Krebspolka*, från Bayern *Altkatholisch*, från Emmental i Schweiz *Languus* och schwabiska Turkiet *Graziana*. Från den anglosaxiska världen vet man att dansen åtminstone har känts i Australien (*Manchester Galop*) (Ellis, Gardner & De Santi 1998, 133).

Om man dock tänker på de nordiska länderna, har *Lott ist Todt* (*Lott is dot*, i Nederländerna *Lot is dood*) varit den mest betydelsefulla benämningen i det tyska området. Bakom denna är en populär dansvisa. Därav har de många nordiska och baltiska versioner fått sitt namn: *Lotte gik*, *Lotte-död* och *Lot is tot* i Danmark (Sørensen 1999), *Laditå* i Sverige (Karlson 1933, 23), *Lottistå* i Norge (Semb 1971, 263–264) samt *Lattis ko* och *Raatikko* eller *Rapikko* i Finland och ryska Karelen (Tanhuvakka 1997, 100; Malmi 1978, 101) och *Rabiku* i Estland (Tampere 1975, 177–178).

Det är intressant att se hur främmande ord har lånats och omvandlats till det lokala språket samt överförts vidare och omvandlats på nytt: *Lott ist Todt* blev *Laditå*, som i sin tur blev *Raatikko* (egentligen *Raatikkoon*, d v s "till raatikko"). Dansen har också fått nya namn i de nordiska länderna: i Danmark är den också känd under namnen *Vrøvl i Hatten*, *Stormen på Frederiksstad*, *Glücksborg* och *Den lille Kjøbenhavner* (Sørensen 1999), i Finland har den ofta kallats *Vanhapiika* (Gammalpiga, Tanhuvakka 1997, 100), och på ön Kihnu i Estland *Varõs* och *Paljaspiä* (Rüütel & Kapper 2015, 152–160).

Dansens struktur har varit mycket lika i alla versioner. Sørensen delar versionerna till två huvudtyper, som dock skiljer sig endast lite: i den ena typen tar paren vanligen först fyra sid- eller gångsteg och galopperar sedan i motsatt riktning, medan i den andra tar man först bara två sid- eller gångsteg och därefter fortsätter man i samma riktning med snabbare gångsteg innan man galopperar tillbaka. Till exempel i Finland känner man båda typerna. Den andra delen av dansen är alltid omdansning, vanligen med polka, men till exempel i den svenska Laditå-dansen tar man hoppsteg (Karlson, 1933, 23) och i den bayerska Manchester-dansen dansar man så kallad snabb schottisch (*Schneller Schottisch*, Bauer, 1934, 4).

Ordningen mellan sid-/gångstegen och omdansningen har varierat, men i de flesta fall har dansen börjat med de första. Det är precis dessa långsamma eller först långsamma och sedan snabbare sid- eller gångsteg samt galoppen i (oftast) motsatt riktning som har varit kännetecknande för denna dansform. Möjligen har vissa versioner fått sitt namn från denna rörelse fram och tillbaka. Till exempel den tyska Krebspolka betyder kräftpolka, som torde hänvisa till galoppen "baklänges". Wolfram (1951, 161-162) anser också att det österrikiska namnet Neukatholisch skulle härstamma från samma idé: man konverterar från katolicismen till protestantismen och tillbaka till katolicismen. Detta skedde ju ibland på vissa ställen i Centraleuropa, då regioner hamnade om och om igen under en härskare med en annan religion. I Finland har man kunnat tolkat denna rörelse lite annorlunda: man tar i några fall först tunga långsamma sidsteg och sjunger samtidigt, hur man försöker föra gammalpigor till "raatikko", d v s kasta bort dem, medan man därefter släpper spänningen under den snabba och lätta galoppen tillbaka.

Musik och lyrik

Dansens melodi är ganska enkel och den överensstämmer med en typisk centraleuropeisk dansmelodistruktur: melodin har två fraser med åtta takter, och dessa upprepas oftast. Då man dansar runt, har melodin i den första och andra samt femte och sjätte takt en durtreklång börjande med tersen, följande av kvinten och slutande med grundtonen (för 2/4 rytmen: $1/8 + 1/8 + 1/4$). I vissa sällsynta fall, såsom i en finsk variant på folkmelodiantologin Suomen kansan sävelmiä III (1893, 362) börjar man på grundtonen följande av tersen och slutande på kvinten i nedre oktaven. Ett tydligare undantag är danslåtar från Kihnu ö, där omdansningens melodi är helt annorlunda än annorstädes.

Då man dansar sid- och/eller gångsteg, går melodin nedåt börjande på grundtonen. Det finns vanligen bara en halvnot (i 2/4 rytmen) på de två eller i vissa fall fyra första takterna, och ibland minskar man samtidigt tempot. I sin enklaste form består denna del alltså av fyra halvnoter, vilket passar ihop väl med rörelsen som består till exempel av långsamma gångsteg. Under de följande fyra takterna (galopp) går melodin fortfarande nedåt men det melodiska och rytmiska mönstret blir mera komplicerat än under de föregående takterna, och tempot kan även öka.

Låtar som har sjungits med denna dans finns det rikligt i flera länder. Kanske den mest karakteristiska versionen av dessa finns i Böhmes (1886, 205) bok:

Stöck, Stöck, Stöck, Stöck,
Macht mei Vater, macht mei Vater,
Macht mei Vater Stöck!

Lott ist todt, Lott ist todt,
Jule liegt im Sterben.
Das ist recht, das ist recht:
Krieg mer was zu erben.

Från Sønderjylland nämner Sørensen (1999) å sin sida en ovanlig version där man kombinerar tyska och danska. Jäm-

förd med den ovannämnda versionen är fraserna här omvända:

Lot æ dō', Lot æ dō'
la' hin gå for Fan'en,
hær æ inne Nō',
hær æ inne Nō'
æ kan få en annen,

Jen, to, tre eller fi'er.
Mädchen hebt dein Hemd dafür
Und zeig mir dein Klavier.

Flera av dessa låtar är satiriska och ibland också groteska som det andra exemplet bevisar. Också den kända finska Raatikko-låten är en skämtsång, som hör till en större grupp av folkvisor med gammalpigor som ett centralt tema. Anmärkningsvärt är det faktumet att förlöjligandet är inriktat – trots mångfalden av innehåll i olika länder – nästan utan undantag på kvinnor.

Perspektiv på dans och kulturhistoria

Denna Manchester-dansens korta och översiktliga granskning visar hur danser, danslåtar och dansmelodier är en del av det internationella kulturarvet. Dessa olika element är inte separata, men de är nära besläktade med varandra. Å ena sidan har musiken påverkat hur dansens rörelser har utvecklats, och å andra sidan har rörelserna säkert påverkat hur spelmännen har tolkat musiken. Vidare har rörelsernas karaktär också påverkat dansens namn och lyriken på danslåtar. Det finns alltså en förbindelse mellan rörelse och språk, även om det inte är en klar och entydig relation mellan de två: i det verkliga livet har både rörelsernas och språkets betydelser kunnat förändras flera gånger, och samtidigt har de ursprungliga innebörderna sjunkit ned i historiens skymning.

Manchester-dansen har verkligen producerat en mängd olika betydelser på många nivåer under sin långa historia. Vi vet att dansen var populär i Centraleuropa på 1850-talet, men det är klart att dess fö-

regångare var kända åtminstone i Berlin och Wien redan på 1820-talet. Dansen är en variant av galopp, som i sin tur blev populär i europeiska danssalonger under detta årtionde. Det var först senare dansen ank-nöts till polka, som blev en av de populäraste pardanserna i Europa efter 1840. Det är också intressant att några uppgifter om dess folkliga varianter är gamla, åtminstone från 1860-talet, men samtidigt finns det flera uppgifter så sent som efter det andra världskriget. Man kan säga att dansen var en småskalig "kulturinstitution" längre än ett hundra år.

Hittills vet vi inte vem som gjorde den ursprungliga koreografin eller vem som komponerade melodin. Vi vet inte heller, om man först hade melodin eller dansen. I alla fall kan vi dock konstatera att dansens enkla struktur, glada melodi och kulturellt specifika lyrik har lockat dansare och spelmän i flera länder och i olika tider, vilket bevisar hur djupgående inflytande de kan ha i den mänskliga verkligheten. Vi behöver inte förklara varför vi dansar eller sjunger, utan dans och musik kan ses som en väsentlig del av vår existens: någonting som är självklart och livsviktigt för oss.

Litteratur

Bauer, Anton 1934. Deutsche Volkstänze - Heft 8 "Bayerische Volkstänze". Bärenreiter-Ausgabe Nr. 488. Bärenreiter-Verlag zu Kassel.

Böhme, Franz 1886. Geschichte des Tanzes in Deutschland. Leipzig: Breitkopf & Härtel.

Ellis, Peter, Gardner, Harry & De Santi, David (red.) 1998. Music Makes Me Smile. Carrawobbity Press.

Feuillet, Raoul-August 1705. IIIIe Recueil de dances de bal pour l'année 1706.

Gay, John 2013. *The Beggars Opera and Polly*. Oxford: OUP.

Karlson, Gustaf 1933. *Svenska Folkdanser och Sällskapsdanser*. Stockholm: Svenska Ungdomsringen för Bygdekultur.

Malmi, Viola. 1978. *Narodnye tantsy Karelii*. Petrozavodsk: Karelija.

Richter, Lukas 2004. *Der Berliner Gassenhauer. Darstellung – Dokumente – Sammlung*. Münster: Waxmann.

Rüutel, Ingrid & Kapper, Silje 2015. *Kihnu tantsud*. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastus.

Semb, Klara 1971. *Norske folkedansar II: rettleiing om dansen*. Oslo: Noregs Boklag.

Smith, Mary 2013. *Manchester Galop*. https://www.youtube.com/watch?v=quXv_3NEO9c

Suomen kansan sävelmiä III 1893. Tans-

sisävelmiä. Red. Ilmari Krohn. Helsingfors: SKS.

Sørensen, Per 1999. Dansens og musikens rødder 35. "Lotte gik -" fra Randers og "Vrøvl i Hatten" fra Legestue-heftet. *Hjemstavnsliv* (2), 12–13.

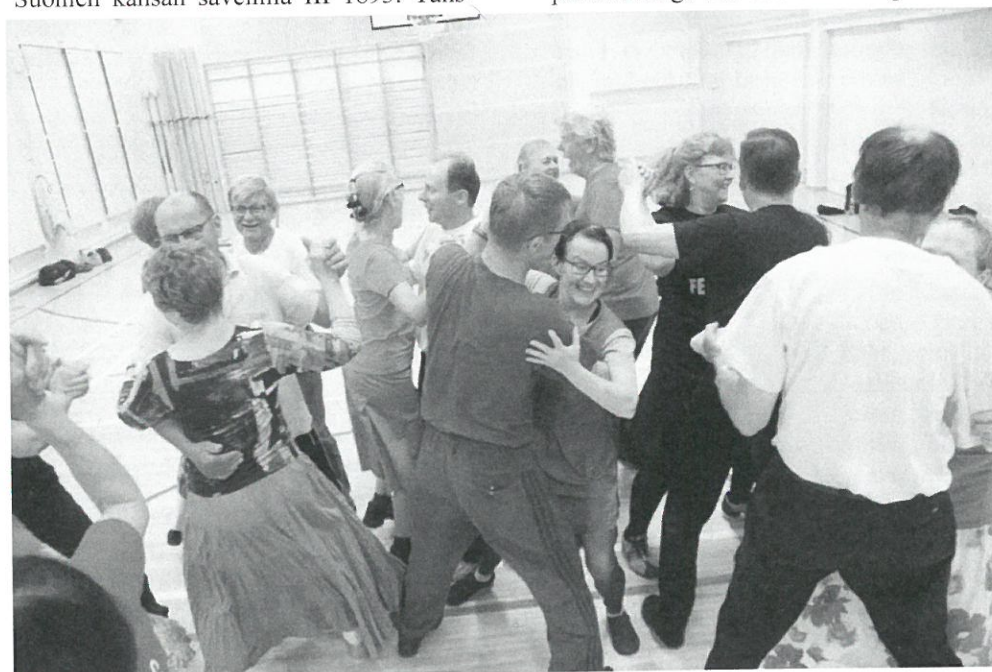
Tampere, Herbert 1975. *Eesti rahvapillid ja rahvatantsud*. Tallinn: Eesti Raamat.

Tanhuvakka 1997. *Suuri suomalainen kansantanssikirja*. Toim. Pirkko-Liisa ja Esko Rausmaa. Helsinki: SKY.

Thomas, Pauline Weston n.a. *Fashion Fabrics: Velvet in Fashion 2005-2006*. Fashion-Era. <http://www.fashion-era.com/velvets/velvet.htm>

Waldau, Alfred 1859. *Böhmische Nationaltänze*. Prag: Hermann Dominikus.

Wolfram, Richard 1951. *Die Volkstänze in Österreich und verwandte Tänze in Europa*. Salzburg: Otto Müller Verlag.

*Tampereen työväenopiston tanhuajat dansar Raatikko i Tammerfors på hösten 2016.
Foto: Jussi Kaijankangas.*